

darulfunun ilahiyat

Başvuru: 15 Nisan 2018

Kabul: 30 Mayıs 2018

SEMPZYUM ÖZETİ/MEETING ABSTRACT

Sahn-ı Seman'dan Darulfünun'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Alimler, Müesseseler ve Fikri Eserler XVIII. Yüzyıl 22-23 Aralık 2017

Nilüfer Kalkan Yorulmaz¹

Klasik dönemin son asrı ve modern döneme geçmeden önceki son yüzyıl olan 18. yy. geçmiş ve geleceğin bağlantı noktası olarak kabul edilebilir. Yetişen âlimler ve kaleme alınan önemli çalışmalarla ilmi anlamda zengin bir dönem olmakla birlikte, Osmanlı tarihi açısından bir dönüm noktasını teşkil eden bu yüzyılın Osmanlı araştırmaları açısından ihmal edildiği görülmektedir. Nitekim bu asırda güçlü vakayinamelerin kaleme alınması, Babıali'nin oluşması, diploması alanında önemli eserler verilmesi, tercüme odasının kurulması, 16. ve 17. yy.'daki özellikle coğrafi birikimin bu dönemde İbrahim Müteferrika'nın matbaa çalışmalarıyla birlikte insanlara daha hızlı bir şekilde aktarılmaya başlanması yüzyılın güçlü bir ilim ve fikir dünyasını temsil ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu dönemin ilmi birikiminin ortaya çıkarılarak, bu birikimin kendinden ön-

cesiyle kurduğu bağlantının ve sonrasına nasıl kaynaklık ettiğinin tespiti amacıyla İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Zeytinburnu Belediyesi işbirliğiyle gerçekleştirilen “Sahn-ı Seman’dan Darulfunun’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası, Alimler, Müesseseler ve Fikri Eserler, XVIII. Yüzyıl” isimli projenin bir çıktısı olan ve aynı adla gerçekleştirilen sempozyum, ülkemizdeki ve yurtdışındaki Osmanlı araştırmacılarını 22-23 Aralık 2017 tarihleri arasında Zeytinburnu Belediyesi Kültür ve Sanat Merkezi’nde bir araya getirmiştir.

İstanbul Üniversitesi ve Zeytinburnu Belediyesi’nin ortaklaşa düzenlediği bu sempozyum esas itibarıyla dört yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. 2014 yılında yapılan sempozyumla Osmanlı ilim ve fikir dünyasının 2014’te 15. yy., 2015’de 16. yy., 2016’da ise 17.yy.’daki durumu ele alınmış ve bu sempozyumlarda sunulan tebliğler kitaplaşarak okuyuculara sunulmuştur. 2017 yılında dördüncüsü gerçekleştirilen bu sempozyumlar serisi Osmanlı’nın ilmi mirasını yüzyıllar halinde gözler önüne sermesi ve her bir yüzyılın öncesi ve sonrası ile karşılaştırılarak değerlendirilmesine imkan sağlaması açısından önem arz etmektedir. 12 farklı üniversiteden 54 katılımcıyla gerçekleştirilen sempozyum, 10 oturum ve bir poster sunum sergisinden müteşekkildir. Sözlü ve poster sunum olarak gerçekleştirilen bu oturumlar ve sergide bu yüzyılda yaşamış 24 alim hakkında bilgi verilmiş, 14 eserin detaylı incelemesi yapılmış ve 18. yy.’ın genel portresini ortaya koyan 9 tebliğ sunulmuştur.

Nitekim bu minvalde sempozyumda *Kevâkibu’s-seb’a*, *Galatât-ı Hafidî*, *er-Risâletu’l-kudsiyyetu’t-tâhire bi Şerhi’d-dürreti’l-fahire*, *Acâibu’l-âsâr*, Pîrîzâde Mehmed Sahib’in *Mukaddime* çevirisi, *Zübdetu’l-münazara*, *Zübdetu’l-kavâid*, *Minhâcu’l-beyân*, *Şerhu Usuli’l-hadis*, *Sahih-i Buhari Şerhi*, *Mecamiu’l-hakâik*, *ed-Dürretu’l-beyzâ*, *Ikdü’l-Cevheri’s-semîn*, *Keşfu’l-hafâ* isimli eserlerle ilgili incelemeler sunulmuştur. Bu eserlerin yanısıra Hâdimî, Dâvud el-Karsî, İbrahim Müteferrika, Cârullah Efendi, Ebu Sehl Nu’man Efendi, Sıdkî Mustafa Efendi, Edirneli İbrahim Fitri Efendi, Haherzâde, İbrahim b. Haydar, Aclûnî, Hafid Efendi, Dürri Mehmed Efendi, Akkirmânî, Bukâî, Velican Maraşî, Pîrîzâde Mehmed Sahib, Cebertî, Bursevî, Erzurumî, Müstakimzâde, Nablusî, Safî Mustafa el-Mevlevî ve Münecim Başî Ahmed Dede bu asrın önemli simaları olarak sempozyum çerçevesinde öne çıkmıştır. 18. yy.’ın genel çerçevesi açısından ise özellikle alimler ve eserlere dair genel bir istatistiksel değerlendirme yapılmış, cihet-i vahde tartışmaları, medrese eğitimi, hat sanatı, vakanüvisler, hadis icazetleri, gramerciler, ıslahatlar, mezhep vurgusu, vakfa gelir getiren malların tamiri ve islam felsefesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

22 Aralık 2017 tarihinde başlayan sempozyumun açılışı İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mürteza Bedir, Zeytinburnu Belediye Başkan

Vekili Gökhan Kasap ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mahmut Ak'ın konuşmalarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu konuşmalarda Osmanlı'nın 18. asrının genel bir tablosu ortaya konulmuş ve bu dönemdeki yeniliklere vurgu yapılmıştır. Ayrıca telif edilen eser sayısının bir hayli fazla olmasına rağmen bu yüzyılın yeterince çalışılan bir yüzyıl olmamasına işaret edilmesi konunun önemini göstermektedir. Öyle ki ilgili çalışmaların, yüzyılın zengin birikimi sebebiyle ancak literatür tanıtımı boyutunda olduğunun ve bunun da hala bitirilemediğinin vurgulanması bu yüzyılla ilgili çalışmaların mevcut durumunu gözler önüne sermektedir.

Açılış konuşmalarının ardından oturumlara geçilen sempozyumun ilk gününün birinci oturumunda Murat Sarıtaş, Yasir Beyatlı, Serdar Özalp, Selman Tüfekçioğlu ve Şaban Kütük'ün "İstatistiksel Bir Değerlendirme"; Dr. Ahmed Abdülmecid'in "The Culmination of Islamic Rationalism and the Rise of Enlightenment Rationalism: Philosophical Remarks on the Intellectual Significance of the 18th Century" isimli tebliğleri yer almıştır. Bu oturumun dikkat çekici tarafı, bu dönemde telif edilen müstakil eserlerin, tercüme, haşiye, talik vb. türü eserlere göre daha büyük oranda olduğunun dile getirilmesidir. Açılış konuşmalarında belirtilen, bu dönemin sanıldığından daha verimli bir dönem olduğu tezini de bu istatiki değerlendirme desteklemektedir. Bunun yanı sıra oturumda tespit edilen diğer bir önemli husus, bu dönemde yaşamış ve eser telif etmiş alimlerin büyük bir çoğunluğunun en önemli başvuru kaynaklarımızdan biri olan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde maddesinin olmamasıdır. Bu durum da aslında günümüzde bu dönemle ilgili yapılması gereken bir hayli çalışmanın olduğunu göstermektedir.

Sempozyumun ikinci oturumu *Bilim: Yeni Sorular, Kaynaklar ve Yaklaşımlar* üst başlığıyla, Atilla Polat ve Dr. Ali Demirci'nin "Katip Çelebi'nin Hendese Bilen Kadısına Müşahhas Bir Örnek: Ebû Sehl Nu'mân Efendi"; Dr. Kenan Tekin'in "Cihet-i Vahde Tartışmaları Bağlamında 18. Yüzyıl Osmanlı İlim Düşüncesi"; Kaan Üçsu'nun "İbrahim Müteferrika'nın Haritacılık Çalışmalarına Bir Bakış" ve Hasan Umut'un "Velîyüddin Cârullah Efendi'nin Derkenar Notlarında Teorik Astronomi" isimli tebliğleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu konuşmalarda 18. yy.'da astronomi, matematik, felsefe ve haritacılık alanlarındaki önemli gelişmeler dile getirilmiştir. Özellikle matematik bilen bir kadının görevlerinde hesaplamaları kullanması, aslı itibarıyla dönemde yetişen alimlerin çok yönlülüğünü göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Üçüncü oturum ise *Haneî Geleneğinin Temsilcisi: Hâdimî* başlığıyla Prof. Dr. Mürteza Bedir'in "Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) *Mecâmi' u'l-hakâik* İsimli Usul Eseri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Doç. Dr. Necmettin Kızılkaya'nın "Kavâid Usul İlişkisi (Hâdimî Örneği)" ve Murat Sarıtaş'ın "18. Yüzyılda Mezhebi Savun-

mak: Ebu Sa'îd el-Hâdimî'de İctihat ve Taklit" isimli sunumlarından oluşmuştur. Bu oturumda dönemin dikkat çeken âlimlerinden birisi olan Hâdimî'ye odaklanılmış, onun fihhi düşüncesi farklı açılardan ele alınmıştır. Ayrıca Hâdimî'nin *Mecâmi'u'l-hakâik* isimli eserinin medreselerde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmasının sebepleri bu çerçevedeki sunumlarda ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Eserinde yapmış olduğu mezhep vurgusu, külli kaideler ile usul arasında ilişki kurması ve kalamcı usul geleneğinde ele alınan birçok meseleye değinmesi onun farklılaştığı ve eserini değerli kılan özellikler olarak zikredilmiştir.

Dördüncü oturum *İlmiye Teşkilatı* başlığıyla Doç. Dr. Ayşe Zişan Furat'ın "İslah mı? Yenilenme mi? 18. Yüzyıl Osmanlı Eğitiminde Dönüşüm", Dr. Göker İnan'ın "18. Yüzyılda Müderrislik Yapan Vak'anüvisler ve İlmiye Sınıfına Dair Tuttukları Bazı Kayıtlar" ve Ali Aslan'ın "Kariyerinin Başında Bir Osmanlı Kadısı'nın Hatıraları: Sıdkî Mustafa Efendi Günlüğü"; Beşinci oturum *Klasik İslami İlimler: Tefsir ve Hadis* başlığıyla Dr. Seyid Ali Güşen ve Dr. A. Taha İmamoğlu'nun "18. Yüzyıl Osmanlı Muhaddislerinden Edirneli İbrahim Fitrî Efendi ve Sahih-i Buhârî Şerhi", Dr. Nilüfer Kalkan Yorulmaz'ın "Şerhu Usûli'l-Hadis İsimli Eseri Bağlamında Dâvûd el-Karsî'nin Şerh Yöntemi", Dr. Kadir Ayaz'ın "İstanbul ve Anadolu'daki Hadis icâzetleri ve Rivayet Koleksiyonları (XVIII. Yüzyıl)", Doç. Dr. Muhammed Abay'ın "Haherzade'nin Minhacü'l-Beyan'ı Çerçevesinde Osmanlı'da Kur'an Sözlükçülüğü"; Altıncı oturum *Dil Bilimleri ve Mantık başlığıyla* Prof. Dr. Abdullah Kızılcık'ın "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Gramer Alimleri", Dr. Musa Alak'ın "Gözden Kaçan Bir *Avâmil-i cedîd* Şerhi: Veliyyüddîn b. Halîl el-Bükâî'nin *Zübdetü'l-kavâ'id ve ukdetü'l-fevâid*"', Doç. Dr. Necmettin Pehlivan'ın "Kalîlu'l-Hacm, Kesîru'l-Ma'na: Osmanlı Medreselerinde Velican Mar'aşî'nin *Zübdetu'l-Münâzara'sı*" isimli tebliğleriyle sempozyumun ilk günü tamamlanmıştır.

Sempozyumun ilk gününde, dönemin ilmi birikiminden örnekler sunmayı hedefleyen "Mir'ât-ı Ulemâ" isimli bir poster sunum sergisi gerçekleştirilmiştir. Bu sergide Aclûnî, Akkirmânî ve Hafid efendi gibi 18.yy.'ın önemli simaları arasında bulunan üç alim ve eserleri poster sunumlar aracılığıyla tanıtılmıştır. Bu sergi ile sempozyumda sunulan tebliğlere ve açılış konuşmasında vurgulanan hususlara, biyografik ve tarihi verilerin görsel materyallerle sunulması yoluyla önemli bir katkı sağlanmıştır.

Sempozyumun 23 Aralık 2018 tarihli ikinci gününde dört oturum gerçekleştirilmiş ve kapanış oturumu ile sempozyum tamamlanmıştır. Bu günün ilk oturumunda *Tarih* ana başlığıyla Ömer Duran'ın "Ayıntâbî'nin III. Selim'in İslahatına Dair Tutumu", Dr. Yavuz Yıldırım ve Tuba Yıldız'ın "XVIII. Yüzyılda bir Ter-

cüme Serüveni: Pirizade Mehmet Sahib ve *Mukaddime Çevirisi*" ve Dr. Hilal Livaoğlu Menküç'ün "Abdurrahman el-Ceberti'nin *Acâibu'l-asar fi't-teracim ve'l-ahbâr*'ında Yer Alan Türkçe Tabirlerden Hareketle 18. Yüzyıl Mısır Sosyal Yaşamında Osmanlı Etkisi"; ikinci oturumda *Tasavvuf* başlığıyla Doç. Dr. Ali Namlı'nın "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tasavvufunda Üç Velüd Müellif Süfi: Bursevî, Erzurûmî ve Müstakimzâde", M. Tayyip Durceylan'ın "Medrese-Tekke Çatışmaları Ekseninde Semâ Literatürünün Oluşumu: Nâblusî'nin *Ukûdü'l-Lü'lüyye* Risâlesinde Mevlevîlik ve Semâ Müdâfaası", Ayşegül Mete'nin "İstanbul'da Trabluslu Bir Şeyh Efendi: Safi Mûsâ el-Mevlevî ve Katkıları", Prof. Dr. Fazlı Arslan'ın "18. Yüzyıl Osmanlı Müzik Mirası Üstüne Bazı Mülahazalar -Müneccimbaşı Ahmed Dede Örneği-"; üçüncü oturumda *Kelam ve Felsefe* başlığıyla Doç. Dr. Mehmet Kalaycı'nın "18. Yüzyıl Osmanlı Dinî Düşüncesinde Mahallileşme Tezahürleri: Mâturîdîlik Örneği", Zeynelabidin Hüseyini'nin "İbrahim b. Haydar'ın Abdurrahman el-Câmî Yorumu: *er-Risâletü'l-Kudsiyyetu't-Tâhire bi's-şerhi'd-Dürreti'l-Fâhira*", Doç. Dr. Mustakim Arıcı'nın "Müzmin Felsefe Okuru Cârullah Efendi'nin Gözüyle Tehâfüt ve Tekfir Tartışmaları" ve son oturumda *Hukuk-Tarih* başlığıyla Doç. Dr. Ahmet Hamdi Furat'ın "Hafid Efendi'nin *Galatât*'ında Fıkıh Terimleri", Osman Safa Bursalı'nın "Hicaz'ın Hanefi Fukahası Mesaide: Vakfa Gelir Getiren Malın Tamiri ve İhyası Hakkında Bir Risale ve Takarizi" ve Prof. Dr. Fuat Aydın'ın "*Kevâkib-i Seb'a*'nın Yahudilik ve Hıristiyanlık Eleştirisi" isimli tebliğleriyle, 18. yy. ile ilgili pek çok alana dair çalışmalar katılımcıların dikkatine sunulmuştur.

Sempozyumda yapılan tüm bu sunumlarla 18. yy. Osmanlı dünyasının sanıldığı gibi aksine ilmi açıdan oldukça zengin bir dönem olduğu ve ilgili çalışmaların artırılarak devam etmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Nitekim dönemin tüm alim ve eserlerinin bir sempozyumda konu edinilmesi mümkün değildir. Bu sebeple sempozyumun, 18. yy.'da Osmanlı ilim ve fikir dünyasını konu alacak çalışmalara kaynaklık etmesi ve bu sahadaki çalışmalara ihtiyaca dair bir farkındalık oluşturması umulmaktadır.